

ГУСЕВ Ю. М.,

старший викладач кафедри права
та економіко-фінансової безпеки
(ЗВО «Академія рекреаційних
технологій і права»)

УДК 340.134:340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.111>

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА ЮРИСТА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ

У статті здійснено комплексний аналіз етичної поведінки юриста в механізмі реалізації правових норм в умовах трансформації українського суспільства, європейської інтеграції та воєнних викликів. Доведено, що професійна етика виступає не лише індивідуальним стандартом для суддів, адвокатів, прокурорів і нотаріусів, а й визначальним чинником ефективності та легітимності правової системи в цілому.

Обґрунтовано, що сучасні тенденції – цифровізація, глобалізація юридичних послуг, поява нових сфер права – зумовлюють виникнення нових етичних дилем, які потребують переосмислення ролі юриста як провідника не лише закону, а й справедливості, гуманізму та соціальної відповідальності.

У роботі розкрито співвідношення права й етики у професійній діяльності, окреслено типові етичні дилеми (конфлікт інтересів, недопустимість зловживання правом), проаналізовано вітчизняний та міжнародний досвід регулювання професійної поведінки.

Окремо висвітлено значення *soft law* – кодексів професійної етики, корпоративних настанов, механізмів професійного самоврядування, а також роль юридичної освіти у формуванні етичної культури майбутніх юристів.

Наголошено, що підвищення рівня професійної етики та моральної автономії юриста є запорукою довіри до правових інституцій, ефективної реалізації правових норм та розвитку правової культури в Україні. Підкреслено, що відповідальне ставлення до етичних стандартів сприяє зміцненню суспільної довіри до суду, адвокатури, прокуратури та нотаріату, забезпечує баланс між буквою закону та духом справедливості.

Перспективним напрямом досліджень визначено аналіз сучасних етичних викликів у контексті глобалізації, цифровізації та впливу новітніх технологій на юридичну діяльність.

Ключові слова: етична поведінка, юридична етика, професійна відповідальність, конфлікт інтересів, зловживання правом, *soft law*, кодекс етики, юридична освіта, суддівська етика, адвокатська етика, справедливість, правова система.

Husiev Yu. M. Ethical Behavior of a Lawyer in the Mechanism of Implementation of Legal Norms

The article provides a comprehensive analysis of the ethical behavior of lawyers within the mechanism of implementing legal norms in the context of the transformation of Ukrainian society, European integration, and wartime challenges. It is demonstrated that professional ethics serve not only as an individual standard for judges, lawyers, prosecutors, and notaries, but also as a determining factor in the effectiveness and legitimacy of the legal system as a whole.

It is substantiated that current trends – digitalization, globalization of legal services, and the emergence of new branches of law – give rise to new ethical dilemmas that require a rethinking of the lawyer's role as a guide not only for the law, but also for justice, humanism, and social responsibility.

The article examines the relationship between law and ethics in professional activities, outlines typical ethical dilemmas (conflict of interest, inadmissibility of abuse of rights), and analyzes both domestic and international experience in the regulation of professional conduct.

Particular attention is paid to the significance of soft law – codes of professional ethics, corporate guidelines, and mechanisms of professional self-regulation – as well as the role of legal education in shaping the ethical culture of future lawyers.

It is emphasized that raising the level of professional ethics and the moral autonomy of lawyers is the key to trust in legal institutions, the effective implementation of legal norms, and the development of legal culture in Ukraine. It is stressed that responsible adherence to ethical standards helps strengthen public trust in courts, the bar, prosecution, and notarial institutions, and ensures a balance between the letter of the law and the spirit of justice.

A promising direction for further research is the analysis of modern ethical challenges in the context of globalization, digitalization, and the influence of new technologies on legal practice.

Key words: *ethical behavior, legal ethics, professional responsibility, conflict of interest, abuse of rights, soft law, code of ethics, legal education, judicial ethics, lawyer's ethics, justice, legal system.*

Вступ. В умовах динамічних трансформацій українського суспільства та зростання уваги до стандартів верховенства права проблема професійної етики юриста набуває виняткової актуальності. Довіра до судових, адвокатських, прокурорських і нотаріальних інституцій безпосередньо залежить не лише від рівня професійної компетентності їх представників, а й від дотримання ними принципів моральної відповідальності та етичної поведінки. Особливої гостроти це питання набуває у сучасних реаліях, позначених масштабними воєнними викликами, процесами європейської інтеграції та активним реформуванням судової системи. За таких умов суспільний запит на доброчесність, прозорість і неупередженість у професійній діяльності юристів значно зростає, що вимагає перегляду та посилення етичних стандартів, удосконалення механізмів їх практичного забезпечення.

Зазначена тенденція не є унікальною для України. У світовій практиці зростає увага до питань юридичної етики як до ключового елементу забезпечення ефективного правосуддя. Провідні міжнародні організації, зокрема ООН, Рада Європи, Міжнародна асоціація юристів, наголошують на необхідності формування глобальних стандартів професійної поведінки юристів. Запровадження Bangalore Principles of Judicial Conduct, Типових правил ООН щодо ролі адвокатів, численні рекомендації GRECO та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) свідчать про інтеграцію етичних підходів до правової професії як національних, так і міжнародних стандартів.

Водночас, сучасні виклики – цифровізація правової діяльності, глобалізація юридичних послуг, поява нових сфер (штучний інтелект, big data) – породжують нові етичні дилеми та вимагають переосмислення ролі юриста як провідника не лише закону, а й справедливості, гуманізму, соціальної відповідальності. Тому дослідження етичної поведінки юриста в механізмі реалізації правових норм є вкрай актуальним як для української, так і для світової наукової та професійної спільноти.

В українській правовій доктрині деонтологічні основи юридичної етики ґрунтовно розкриті у працях таких вчених, як Гусарев С. Д. [1], Петришин О. В. [2], Рабінович П. М. [3], Тихомиров О. Д. [1] та ін. Зокрема, ними проаналізовано філософсько-правові засади

професійної етики юриста, співвідношення права й моралі, а також практичні аспекти формування етичної культури в юридичній діяльності. Праці цих дослідників широко використовуються у навчальних курсах із юридичної деонтології та етики, а їхні концепції стали підґрунтям для розроблення сучасних стандартів професійної поведінки юристів в Україні.

Значний внесок у розвиток теорії та практики юридичної етики зробили Бакаєнова Н. М. та Кісліцина І. О., які досліджували питання адвокатської етики, стандартів доброчесності й незалежності у діяльності адвоката, особливості комунікації із клієнтом, судом, колегами по професії [4]. Грубінко А. В. і Кравчук В. М. приділили увагу питанням поєднання юридичної деонтології та професійної етики, формування етичної культури майбутнього юриста [5]. Праці Бліхара В. С., Теліженко Л. В., Храпенко О. О. присвячені розкриттю методичних підходів до викладання юридичної етики, розвитку професійної моральної свідомості, а також особливостям етичної відповідальності за умов сучасних суспільних викликів [6].

Разом з тим, попри наявність значного наукового доробку, окремі питання залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, це стосується сучасних етичних викликів для юриста у кризових умовах, впливу цифровізації на дотримання етичних стандартів, а також механізмів ефективної взаємодії між нормами права та етичними принципами у практичній діяльності. Саме ці аспекти потребують подальшого комплексного аналізу та розвитку сучасної української юридичної науки.

Постановка завдання. Метою наукової статті є комплексний аналіз етичної поведінки юриста у механізмі реалізації правових норм, визначення типових етичних дилем та шляхів удосконалення системи етичного регулювання юридичної діяльності в Україні.

Результати дослідження. Професійна діяльність юриста становить багатовимірний соціально-правовий процес, у якому інтегруються правові, моральні та суспільно значущі аспекти. Юрист виступає не лише тлумачем і застосувачем правових норм, а й гарантом справедливості, балансу інтересів, втілення загальнолюдських цінностей та ідеалів правової держави. В умовах сучасної трансформації українського суспільства на представників юридичної професії покладається особлива місія – бути посередниками між державою та громадянським суспільством, носіями правової культури й моральних стандартів, активними творцями правопорядку в щоденній практиці.

Кожна професійна роль у системі права (судді, адвоката, прокурора, нотаріуса) передбачає дотримання специфічних етичних вимог [7]. Для судді пріоритетними є принципи незалежності, неупередженості, доброчесності, поваги до всіх учасників процесу, а також зразкової поведінки як у професійному середовищі, так і поза його межами. Адвокат має гармонійно поєднувати інтереси клієнта з принципами професійної честі, конфіденційності, лояльності до суду і колег, не допускати зловживання довірою та діяти відповідально навіть за умов тиску з боку клієнта чи громадськості. Прокурор і нотаріус також повинні дотримуватися найвищих стандартів поведінки, уникати будь-яких конфліктів інтересів, захищати інтереси суспільства та зміцнювати довіру до правових інститутів.

Професійна свобода юриста полягає у можливості самостійно обирати оптимальні засоби і методи реалізації правових норм у межах, визначених законом та етичними кодексами. Однак свобода діяльності є нерозривно пов'язаною з обов'язками: неухильно дотримуватися закону, стандартів професійної честі, уникати конфліктів інтересів, забезпечувати прозорість і відповідальність у своїх діях. Так, адвокат не вправі захищати клієнта будь-якою ціною, якщо обрана позиція суперечить етичним стандартам чи закону; суддя не може застосовувати виключно формальний підхід, ігноруючи обставини справи та принцип справедливості; прокурор не має права ігнорувати презумпцію невинуватості заради реалізації так званого «державного інтересу».

Етична поведінка юриста – це, передусім, система внутрішніх переконань, професійних навичок і звичок, які орієнтують на чесність, гідність, повагу до особистості, професійну солідарність і відповідальність перед суспільством. Відповідно до сучасних наукових підходів, етична поведінка не є лише факультативним додатком до права, а виступає його

органічною складовою, що забезпечує гуманістичний, справедливий і ефективний характер правозастосування [6].

Важливим є й те, що етика юридичної професії охоплює не лише формальне дотримання кодексів, а й моральну автономію – здатність самостійно оцінювати ситуацію, приймати рішення у «сірих зонах» права, діяти відповідно до совісті й загальнолюдських цінностей. Як справедливо підкреслює Бакаянова Н. М., професійна етика юриста – це його внутрішній моральний компас, що дає змогу залишатися доброчесним навіть у складних і суперечливих обставинах [4].

У сучасній юридичній науці та практиці постає складна дилема щодо співвідношення букви закону та ширшого морального контексту – ідей справедливості, гуманізму й загальнолюдських цінностей. Як свідчить практика, формальне дотримання приписів закону не завжди гарантує досягнення справедливості, а тому саме етика постає важливим орієнтиром, що дає змогу юристу забезпечити баланс між легітимністю та моральною виправданістю своїх дій.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що етика юриста є не лише прикладною дисципліною, а органічною складовою його професійної позиції. Відсутність етичного підґрунтя у діяльності юриста призводить до формалізму правосуддя та відчуження права від людини [4]. У повсякденній практиці не рідкість ситуації, коли дії, що формально відповідають вимогам закону, суперечать його моральному змісту чи меті. У таких випадках юрист змушений обирати між формальним дотриманням процедури та керуванням духом закону й ідеалами справедливості. Типовим негативним прикладом є зловживання процесуальними правами з метою затягування розгляду справи, подання безпідставних скарг, формальне виконання процесуальних норм без урахування реальних інтересів сторін.

Таким чином, поєднання етичної автономії юриста, розвитку правосвідомості та орієнтації на справедливість створює передумови для ефективної реалізації правових норм і підтримання авторитету юридичної професії. Проте в практичній діяльності правників постає низка складних ситуацій, у яких абстрактні етичні ідеали зустрічаються з реальними викликами професії. Саме тому детального аналізу заслуговують найпоширеніші етичні дилеми, з якими стикаються юристи у повсякденній роботі, – насамперед, конфлікт інтересів, ризик зловживання правом та специфічні ситуації, що виникають у професійній практиці національного й міжнародного рівнів.

Конфлікт інтересів – одна з найпоширеніших і водночас найскладніших етичних проблем у юридичній професії. Його суть полягає у виникненні суперечностей між особистими інтересами юриста, інтересами його клієнта, інших учасників процесу чи інституцій, які він представляє. Типовою є ситуація, коли адвокат представляє двох клієнтів з протилежними інтересами у різних справах або має особисту зацікавленість у результаті справи. Тому існування навіть потенційного конфлікту інтересів є підставою для відмови від ведення справи, оскільки довіра до адвоката й правосуддя в цілому залежить від бездоганної репутації та неупередженості професіонала. У суддівській практиці конфлікт інтересів виявляється, наприклад, коли суддя має особисті, родинні чи ділові зв'язки зі сторонами спору, що прямо порушує принцип неупередженості та незалежності.

Недопустимість зловживання правом є базовим принципом не лише права, а й професійної етики юриста. Зловживання може виявлятися у використанні процесуальних прав з метою затягування судового розгляду, поданні свідомо неправдивих доказів, маніпулюванні прогалинами в законі на шкоду справедливості. Зокрема, адвокат, використовуючи власну професійну компетентність, не має права вдаватися до дій, які, хоч і не заборонені законом прямо, проте суперечать загальним моральним принципам, а саме доброчесності, розумності, повазі до суду, сторін і правосуддя загалом. Суддя, у свою чергу, не може допустити формалізму у прийнятті рішень чи застосуванні норм, ігноруючи мету правосуддя та принципи справедливості.

У національній практиці одним із найбільш поширених прикладів є дисциплінарна відповідальність адвокатів за порушення принципу конфлікту інтересів або за умисне

затягування справи через подання численних безпідставних клопотань. Такі дії кваліфікуються як недоброчесна практика, що підриває довіру до інституту адвокатури і правосуддя. У судовій практиці зустрічаються випадки притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за дії, що свідчать про особисту зацікавленість або необ'єктивність, порушення правил поведінки у спілкуванні зі сторонами або іншими учасниками процесу.

Вищезазначені приклади типових етичних дилем у юридичній практиці переконливо свідчать, що формальне дотримання законодавчих вимог ще не гарантує досягнення справедливості й реалізації ідеалів права у повсякденній діяльності юриста. Саме тому питання етики, професійної автономії та внутрішньої моральної відповідальності набувають особливої ваги в контексті забезпечення не лише легітимності правозастосування, а й довіри громадян до правової системи загалом.

Останні десятиліття характеризуються підвищенням ролі інструментів *soft law* – кодексів професійної етики, корпоративних настанов, стандартів Ради Європи та професійних саморегуляторних актів. Хоча такі документи не мають обов'язкової юридичної сили, вони відіграють роль моральних орієнтирів і регуляторів поведінки юриста, визначаючи стандарти доброчесності, відкритості, професійної автономії та солідарності. *Soft law* стимулює розвиток правової культури, формує самосвідомість професійної спільноти та сприяє запровадженню механізмів ефективного саморегулювання.

Зокрема, Правила адвокатської етики, Кодекс суддівської етики, а також міжнародні стандарти встановлюють високі вимоги до незалежності, неупередженості, прозорості, підзвітності юриста. Відповідність цим стандартам розглядається як важлива умова належного функціонування судової системи та гарантія захисту прав громадян. Європейський досвід демонструє, що професійні асоціації та етичні ради відіграють значну роль у підвищенні якості юридичних послуг, сприяють підвищенню рівня довіри до правосуддя та зменшенню проявів професійних зловживань.

Етична поведінка юриста має безпосередній вплив на ефективність реалізації правових норм та дотримання прав і свобод людини. У науковій літературі підкреслюється, що етика професії – це не лише питання іміджу, а й практичний інструмент забезпечення законності, справедливості, рівності перед законом [6]. Порушення етичних стандартів у правничій діяльності призводить до зростання кількості скарг, зниження довіри до судової системи, адвокатури, поширення корупційних практик і правового релятивізму. Натомість неухильне дотримання етичних норм сприяє забезпеченню високої якості захисту прав громадян, зміцненню міжнародного іміджу держави, формуванню позитивного професійного середовища.

Система протидії зловживанням у юридичній сфері на сьогодні є багатокомпонентною й передбачає комплекс взаємопов'язаних механізмів професійного контролю та відповідальності, які функціонують як на національному, так і на корпоративному рівнях.

Передусім, суттєву роль у системі забезпечення професійної етики та протидії зловживанням відіграють органи професійного самоврядування, до яких, зокрема, належать: кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вища кваліфікаційна комісія суддів України і Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, Вища кваліфікаційна комісія нотаріату. Ці органи відповідальні за розгляд скарг, проведення дисциплінарних проваджень, профілактику етичних порушень, а також застосування дисциплінарних стягнень.

Не менш важливим елементом є прозорість процедур розгляду скарг та притягнення до відповідальності. Відкритість та чіткість регламентів дають змогу уникати упередженості, забезпечують рівність сторін у дисциплінарному провадженні та зміцнюють довіру до рішень професійних органів.

Особливої уваги потребує підвищення стандартів вищої юридичної освіти. Включення до навчальних програм обов'язкових курсів із професійної етики, практичних тренінгів і постійне підвищення кваліфікації з питань доброчесності сприяє формуванню належної етичної культури молодих фахівців, забезпечує спадковість цінностей та стандартів у професії.

Важливою складовою сучасної системи контролю є громадський моніторинг та відкритість інформації про рішення органів професійного самоврядування. Доступність дисциплінарної статистики, оприлюднення етичних стандартів і прозорість механізмів притягнення до відповідальності стимулюють розвиток громадянського суспільства та підвищують підзвітність юридичної професії.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що етична поведінка юриста є фундаментальним чинником ефективної реалізації правових норм, гарантом справедливості та важливою передумовою довіри громадян до суду, адвокатури, прокуратури, нотаріату та інших суб'єктів правової системи. Відповідність професійній етиці не лише визначає репутацію окремого фахівця, а й впливає на легітимність усієї системи правосуддя, її спроможність адекватно реагувати на сучасні виклики, зокрема процеси європейської інтеграції, воєнний стан, поширення цифрових технологій.

Дотримання високих стандартів професійної етики сприяє формуванню ціннісно-орієнтованої правничої спільноти, запобігає проявам формалізму, забезпечує баланс між буквою закону та духом справедливості, підвищує якість правозастосування та імідж юридичної професії в Україні й за її межами. Прозорість дисциплінарних процедур, ефективний громадський моніторинг, широке впровадження інститутів *soft law* та розвиток механізмів професійного самоврядування є важливими складовими сталого функціонування правової системи.

Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на поглиблення міждисциплінарного аналізу ролі етики у правничій діяльності, порівняльне вивчення міжнародних стандартів професійної поведінки, а також на розробку сучасних освітніх і професійно-орієнтованих програм, спрямованих на підвищення рівня етичної культури майбутніх і діючих юристів. Такий підхід дозволить не лише удосконалити механізми запобігання професійним зловживанням, а й сприятиме формуванню високої правової культури в українському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 496 с.
2. Лозовий В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста: навч. посіб. Харків: Право, 2004. 176 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права: навч. посіб. Львів: Світ, 2018. 208 с.
4. Бакаянова Н. М., Кісліцина І. О. Адвокатська етика: навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2020. 127 с.
5. Грубінко А. В., Кравчук В. М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навч.-метод. практикум. Тернопіль, 2016. 109 с.
6. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за ред. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
7. Погребняк С. П., Уварова О. О., Христова Г. О. та ін. Юридична деонтологія: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 248 с.

